

ARHIVSKO GRADIVO BIVŠIH POMORSKIH PODUZEĆA U POVIJESNOM ARHIVU RIJEKA

Albino SENČIĆ
Rijeka
Trinajstićeva 6

UDK 656:061 : 930.255 (497.5-2 Rijeka) »188/194«
Stručni članak
Primljeno 21. veljače 1996.

Nakon uvodnog dijela, u kojem je dan kratak prikaz razvitka pomorstva na području Kvarnerskog zaljeva, dan je prikaz arhivskog gradiva pomorskih poduzeća koje se čuva u Povijesnom arhivu Rijeka. Radi se o gradivu Generalne direkcije trgovačke mornarice iz Rijeke, 12 pomorskih poduzeća i jedne udruge. Gradivo je u Arhiv preuzimano u dva navrata i nije cjelovito sačuvano.

Arhivsko gradivo pomorskih poduzeća bez sumnje predstavlja važan izvor za izučavanje gospodarske povijesti, jer pomorska privreda - transport robe i putnika morem između raznih luka u zemlji i čitavom svijetu, predstavlja najjeftiniji i zato vrlo razvijen i raširen način transporta.

Prostorni smještaj zapadne Hrvatske, današnje Istarske i Primorsko-goranske županije, blizu razvijenih regija srednje i zapadne Europe, te uvučenošću Kvarnerskog zaljeva najdublje u europski kontinent, utjecao je na razvitak luka, lučkog i drugih vrsta transporta, pa tako i na razvitak pomorskih poduzeća na ovom području.

Poznato je da su od davnine našim morem plovili i na ovo područje zalazili stari pomorski narodi - Feničani, Grci, Rimljani, a na samom prostoru obitavaju Iliri, Hrvati dolaze nakon njih, a kasnije ovim prostorima gospodari Venecija sa svojom mornaricom.

Mi nećemo govoriti o tim vremenima, jer, jasno, nemamo podataka u našim izvorima o tome. Nećemo govoriti ni o slavnim vremenima jedrenjaka, kada su lošinjski i bakarski kapetani putovali svim svjetskim morima i bili među vodećim pomorcima svoga vremena.

Govorit ćemo o pomorskim poduzećima koja su nastala na ovom području nakon toga romantičnog i herojskog doba, kada parni brodovi, a kasnije motorni, preuzimaju primat u plovidbi na svim morima i kada kapital - individualni, dionički ili drukčije prikupljen, ulazi u pomorsko gospodarstvo, radi jedinog interesa - oplodživanja kapitala i stvaranja novih vrijednosti.

Povijesni arhiv Rijeka prikuplja, čuva, obrađuje i objavljuje arhivsko gradivo, jer je to osnovni posao i »razlog postojanja« ustanove. Međutim, nije uvijek u mogućnosti dobiti cjelovito arhivsko gradivo nekog tvorca, već je to često pabirčenje i sakupljanje djelića, da bi se iz toga dobila neka cjelovitija slika.

Tako je bilo i s arhivskim gradivom bivših pomorskih poduzeća. Nismo uspjeli dobiti gradivo *Prvog hrvatskog parobrodarskog društva* iz Senja, ni dokumentaciju *Ugarsko-hrvatskog parobrodarskog društva* iz Rijeke. Ovaj Arhiv posjeduje necjelovito gradivo nekih pomorskih poduzeća koja su djelovala u Rijeci i Sušaku u vremenu između dvaju svjetskih ratova, s tek nešto podataka iz prethodnog te iz razdoblja nakon 1945. godine.

Prvo preuzimanje gradiva pomorskih poduzeća izvršeno je 1949. godine.¹ Preuzimanje je izvršeno od tadašnje Generalne direkcije trgovačke mornarice iz Rijeke. Tada je preuzeto arhivsko gradivo nekih pomorskih poduzeća iz vremena talijanske uprave na ovom području te fragmenti gradiva iz prethodnog razdoblja. Tom prilikom preuzeto je gradivo sljedećih poduzeća:

1. *Parobrodarsko društvo »Adria«* Osnovano 1881. godine kao englesko pomorsko društvo *Steamship Company »Adria«*, a već je 1882. godine dokapitalizirano od mađarske Komercijalne banke iz Budimpešte te se preimenuje u »Adria« *Mađarsko kraljevsko pomorsko dioničarsko društvo (»Adria« magyar kiraly tengerhajózási részvevnyarsasag)* sa sjedištem u Rijeci. Poduzeće održava redovne linijske plovidbe za prijevoz robe i putnika po Mediteranu, zapadnoj i sjevernoj Europi, te prekooceanske s lukama Južne Amerike. Nakon raspada Austro-Ugarske poduzeće postaje talijansko, a od 1922. godine djeluje kao »Adria« *Società anonima di navigazione marittima*. Nakon likvidacije društva 1937. godine pojavljuje se *Kvamersko pomorsko društvo u likvidaciji (Società di navigazione del Camaro in liquidazione)* koje djeluje do 1944. godine.

Gradivo ovog tvorca nije cjelovito, a odnosi se na vremensko razdoblje od 1881. do 1946. godine. Ukupno je sačuvano 126 uredskih i drugih službenih knjiga, te 10 kutija raznih spisa. Knjige se mogu grupirati na ove vrste:

- matične knjige s kazalima (1882.-1946.) 29 sv.
- knjige o kretanju brodova (1923.-1939.) 5 sv.
- likvidacije havarija 52 sv.
- financijske knjige (1881.-1940.) 40 sv.,

a spisi:

- opći spisi (1881.-1946.) 9 kut.
- spisi o likvidaciji društva (1937.-1940.) 1 kut.

2. »*Tirrenia*« *Pomorsko društvo* sa sjedištem u Napulju i podružnicom u Rijeci. Osnovano je 1937. godine u vrijeme ekonomskih mjera radi sanacije stanja u pomorskoj privredi Italije pod nazivom *SA di navigazione Napoli*. Preuzelo je veći dio brodova likvidiranog *Parobrodarskog društva »Adria« Rijeka*, te je održavalo linijske plovidbe sa zapadnom i sjevernom Europom.

¹ Spis Državnog arhiva Rijeka br. 497/1949.

Gradivo ovog tvorca sačuvano je samo djelomično, ukupno 93 sveska raznih knjiga, te 83 kutije spisa, a odnosi se na razdoblje od 1937. do 1948. godine. Sačuvane knjige mogu se grupirati:

- knjige plaća (1938.-1946.) 56 sv.
- blagajničke knjige (1937.-1945.) 29 sv.
- ostale knjige (1937.-1946.) 8 sv.,

a spisi:

- opći spisi (1937.-1948.) 76 kut.
- uredska kartoteka (1937.-1945.) 7 kut.

3. »*Adriatica*« Pomorsko anonimno društvo Venecija, Agencija Rijeka (»*Adriatica*« SA di navigazione Venezia, Agenzia e Direzione Compartimentale Fiume) osnovano je 1932. godine od strane riječkog pomorskog poduzeća *Costiera* te još nekih talijanskih pomorskih poduzeća. Održavalo je linijske plovidbe za putnički i teretni promet s lukama istočnog Sredozemlja. Djelovalo je do 1937. godine, kada je osnovano više manjih pomorskih poduzeća, a u Rijeci je osnovano »*Fiumana*« Pomorsko društvo (*Società Fiumana di navigazione*).

Gradivo ovog tvorca sačuvano je tek fragmentarno - svega 10 svezaka raznih pomoćnih knjiga, te 1 kutija spisa. Gradivo se odnosi na vremensko razdoblje od 1932. do 1938. godine. Među gradivom su personalni podaci zaposlenih, troškovi poslovanja, troškovi pristajanja brodova u lukama, okružnice, knjige blagajne i dr.

4. Pomorsko društvo »*Fiumana*« (*Società Fiumana di navigazione*). Osnovano je 1937. godine u svezi s ekonomskim mjerama radi sanacije stanja u talijanskom pomorstvu od strane više talijanskih akcionarskih grupacija. Društvo preuzima promet između talijanskih kvarnerskih pristaništa i pristaništa na sjevernom i srednjem Jadranu (Trst, Venecija, Ancona, Zadar, Lastovo i dr.). 1943. godine sjedište Društva premješteno je iz Rijeke u Rim.

Gradivo je sačuvano fragmentarno, a odnosi se na vremensko razdoblje od 1936. do 1945. godine. Sačuvano gradivo može se prikazati na sljedeći način:

knjige:

- personalne evidencije (brodske posade i uprava) (1936.-1944.) 14 sv.
- statistika i pokazatelji brodskih linija (1937.-1943.) 7 sv.
- financijske knjige (1940.-1943.) 5 sv.

spisi:

- personalna kartoteka (1937.-1945.) 5 kut.
- razne okružnice (1937.-1943.) 5 kut.
- razni spisi 11 kut.

5. *Tršćanski Lloyd, Predstavništvo Rijeka (Lloyd Triestino - Società Anonima di Navigazione - Agenzia di Fiume)*. Ovo pomorsko društvo sljednik je bivšeg *Austrijskog Lloyda (Società di Navigazione a Vapore del Lloyd Austriaco)* koji je utemeljen 1833. i djelovao do raspada Austro-Ugarske. Sjedište mu je bilo u Trstu. Veći dio prednika pripao je Italiji iz čega je nastalo ovo pomorsko društvo. Održavalo je redovite pomorske linije za Dalmaciju i Albaniju, te međukontinentalne za Aziju, Afriku i Australiju.

Gradivo ovog tvorca sačuvano je tek fragmentarno - svega 4 sveska raznih knjiga i jedna kutija spisa. Knjige se odnose na planove održavanja brodskih linija i plaće zaposlenih, a spisi na špediterske poslove.

6. *Pomorsko društvo »Italia« Genova - Predstavništvo Rijeka (»Italia« Società Anonima di Navigazione Genova - Agenzia Fiume)*. Riječko predstavništvo ovog Društva osnovano je 1934. godine. Brodovi su održavali pomorske veze sa sredozemnim i crnomorskim lukama, ali i sa lukama Sjeverne, Srednje i Južne Amerike.

Arhivsko gradivo sačuvano je fragmentarno - svega dvije kutije spisa, a odnosi se na uređivanje odnosa između Društva i luka Rijeke i Sušaka, te redove plovidbe, opće uređivanje odnosa, te propagandni materijal (brošure i prospekti).

Vremenski raspon gradiva je od 1934. do 1940. godine.

Drugo preuzimanje arhivskog gradiva pomorskih poduzeća u Arhiv obavljeno je 1968. godine.² Tom prilikom preuzeto je gradivo likvidirane *Generalne direkcije trgovačke mornarice Ministarstva pomorstva FNRJ*, te gradivo bivših jugoslavenskih pomorskih poduzeća iz vremena između dvaju svjetskih ratova. Preuzimanje je izvršeno od poduzeća Jugoslavenska linijska plovidba Rijeka - prethodnika pomorskog poduzeća »Croatia line« Rijeka.

Tom prilikom preuzeto je gradivo sljedećih tvoraca:

1. *Generalna direkcija trgovačke mornarice Ministarstva FNRJ Rijeka*. Osnovana je 1947. godine kao *Generalna direkcija brodarstva*, a 1948. mijenja naziv. Zadatak Direkcije je da upravlja brodarstvom i drugim poduzećima pomorskog gospodarstva u vrijeme kad zemlja prelazi na tzv. plansku privredu. Zadatak Direkcije bio je, također, likvidacija pomorskih poduzeća iz prethodnog razdoblja, pa je tako kod nje ostalo gradivo tih poduzeća. Godine 1952., razvojem novih uvjeta u gospodarstvu, likvidirana je i sama Direkcija.

Gradivo ovog tvorca sačuvano je samo djelomično. Ima nešto gradiva iz vremena prije njenog osnivanja - dokumentacija o ratnoj šteti na brodovima, te nešto dokumentacije samog naslovnika. Ukupno ima 15 kutija raznog gradiva iz vremenskog razdoblja od 1945. do 1951. godine.

Uz opće i personalne podatke fond sadrži i razne statističke preglede o poslovanju našeg pomorskog gospodarstva toga vremena, te razne materijale o poslovanju tada osnovanih pomorskih poduzeća: *Jugoslavenske linijske plovidbe, Jugoslavenske slobodne plovidbe, Jadranske linijske plovidbe, Jadranske slobodne plovidbe, Jadroagenta Rijeka, Jugoagenta Beograd, Opskrbe brodova Rijeka* i dr.

2. *»Prekomorska plovidba« d.d. Sušak*. Poduzeće je osnovano zaključkom dioničara bivšeg poduzeća *Ugarsko-Hrvatsko dioničarsko društvo za slobodnu plovidbu Rijeka* 11.XI.1922. godine, pa zato ima dijelova sačuvane dokumentacije svoga prednika. Ukupno su sačuvana 4 sveska raznih knjiga: *Glavna knjiga Ugarsko-hrvatskog parobrodarskog društva za 1899.-1900.*, *Kretanje brodova 1902.-1936.*, *Popis momčadi S/S »Korana« 1929.-1940.*, te *Blagajnički dnevnik 1933.-1936.* Spisa ima ukupno 9 kutija a odnose se na vremensko razdoblje od 1910. do 1941. godine. Među spisima najvažniji su zapisnici akcionara *Ugarsko-hrvatskog parobrodarskog društva* te temeljni spisi osnivanja *Prekomorske plovidbe* iz 1922. godine, zatim su tu razni pravilnici, zapi-

² Spis Historijskog arhiva Rijeka br. 92/5-1968.

snici, bilance, dokumentacija o poslovanju poduzeća ili pojedinih brodova, opći spisi i dr.

3. *Jugoslavenska plovdba d.d. Sušak* utemeljena je 1932. godine, a registrirana 20.III.1934. godine. Glavnica društvenog kapitala iznosila je 6.000.000 dinara. Društvo je imalo upravni odbor te poslovno ravnateljstvo. Posjedovalo je sljedeće brodove: »Galeb«, »Labud«, »Lasta«, »Orao«, »Sokol« i »Kobac«.

Arhivska dokumentacija sačuvana je samo djelomično, a odnosi se na vremensko razdoblje od 1933. do 1946. godine. Sačuvane su ukupno 4 knjige: jedan brodski dnevnik s/s »Orao« iz 1937. godine te 3 poslovne financijske knjige. Spisi su smješteni u 12 arhivskih kutija. Sadržajno su dosta različiti, ali pored opće i personalne dokumentacije sadrže i spise o registraciji poduzeća iz 1933., kolektivne ugovore, dopisivanje s raznim bankama, obračune i isplate dividenda dioničara, dopisivanje s agentima, obračune broskog prijevoza, strojarske izvještaje, brodsku administraciju i dr. Interesantni su spisi o repatrijaciji posade s/s »Orao« iz Lisabona tijekom 1940. i 1941. godine, te o bolesti i smrti mažača Franje Mihičića iz Šmrike 1940. godine.

3. »*Atlanska plovdba*« d.d. *Sušak* osnovana je i registrirana 1931. godine s početnim kapitalom glavnice od 7.500.000 dinara. Upravljanje je obavljano preko upravnog odbora i poslovnog ravnateljstva. Poduzeće je imalo brodove »Senga«, »Slava«, »Sreća« i »Sloga«, s kojima je održavalo pomorske veze pretežno sa zapadnom i sjevernom Europom.

Arhivsko gradivo sačuvano je samo djelomično, a odnosi se na vremensko razdoblje od 1931. do 1946. godine. Sačuvane su dvije financijske računovodstvene knjige, te 20 kutija spisa. Pored općeg dopisivanja s agentima, bankama, lučkim oblastima, tu su razne police osiguranja, izvještaji, brodski dnevници, obračuni, bilance, obračuni poslovanja s agentima i dr. Interesantni su spisi o repatrijaciji posade s/s »Labud« iz Lisabona 1941. godine te spisi o obeštećivanju vlasnika plovniha objekata u svezi s prenamjenom njihova korištenja.

4. »*Jadranska plovdba*« A.D. *Sušak* nastala je integracijom više pomorskih poduzeća u vremenu od 1923. do 1935. godine. Raznim integracijskim oblicima u sastav ovog društva ušla su poduzeća:

- »*Jadranska plovdba*« *Parobrodarsko društvo* iz Sušaka,
- *Parobrodarsko društvo na dionice Dalmatia* iz Splita,
- *Dioničarsko parobrodarsko društvo Oceania* iz Trsta,
- *Austro-hrvatsko parobrodarsko društvo na dionice* iz Aleksandrova (sada Punit),
- *Obalna parobrodarska plovdba S. O. J.* iz Dubrovnika, te
- *Hrvatsko parobrodarsko društvo na dionice* iz Senja.

Ovom integracijom nastala je velika koncentracija kapitala i plovniha objekata. Društvo je imalo ukupno 85 brodova te 6 mauna. Arhivsko gradivo Društva sačuvano je samo fragmentarno.³ Smješteno je u jednoj arhivskoj kutiji, odnosi se na vremensko razdoblje od 1923. do 1946. godine i sadrži osnovne podatke o nastanku Društva koje

³ Dio arhivske dokumentacije *Jadranske plovdbе Rijeka-Sušak* nalazi se u Arhivu Saveznog sekretarijata za inozemne poslove u Beogradu. Količina, vremensko razdoblje ni sadržaj tog gradiva nisu nam poznati. Vidi spis Povijesnog arhiva Rijeka - HAR br. 08-391/1- 1988. od 18.8.1988.

smo iznijeli, popise brodova s kojima su pojedina društva ušla u integraciju, te popise članova upravnih odbora tih društava.

5. »*Jadran brodarsko*« d.d. Sušak djeluje u razdoblju između 1931. i 1934. godine, kada započinje likvidacijski postupak koji traje do 1936. godine. Društvo posjeduje brodove »*Jadran*« i »*Dedinje*«.

Od arhivske dokumentacije koja je sačuvana samo fragmentarno postoji dopisivanje u svezi s nabavom brodova, opće dopisivanje, zapisnici skupštine, te pomoćni blagajnički prilozi i račun likvidacije. Sva dokumentacija nalazi se u jednoj arhivskoj kutiji, a vremensko razdoblje je od 1931. do 1936. godine.

6. »*Jadran*« *Brodarsko društvo s o. j. Sušak*. Registrirano je kod Okružnog suda Sušak kao »*Jadran*« *brodarsko društvo s o. j. iz Zameta*, te je 1947. godine promijenilo naziv u *Nacionalizirano poduzeće - Jadran - brodarsko društvo s o. j. Zamet*.

Sačuvano arhivsko gradivo odnosi se na vremensko razdoblje od 1937. do 1944. godine, a smješteno je u 4 kutije. Društvo je posjedovalo samo jedan brod »*Lucijana*«. Sačuvana je brodska dokumentacija, korespondencija s bankama, s lučkom kapetanijom, te nešto računovodstvene dokumentacije.

7. »*Slobodna plovidba Topić*« D.D. Sušak osnovana je 1926. godine u Zagrebu a registrirana 1928. godine u Sušaku. Početna dionička glavnica iznosila je 500.000 dinara u zlatu, ali je tijekom 1929. godine povećana na 800.000, a 1930. na 1.200.000 dinara u zlatu. Društvo je imalo brodove: »*Jurko Topić*«, »*Ivan Topić*«, »*Olga Topić*«, »*Serafin Topić*«, »*Ante Topić*« i »*Jela Topić*«, kojima je obavljalo putnički i teretni pomorski transport.

Arhivska dokumentacija sačuvana je samo fragmentarno, a odnosi se na vremensko razdoblje od 1925. do 1939. godine.

Dokumentacija iz 1925. godine gradivo je prednika poduzeća, a odnosi se na raznu korespondenciju društva *Ante Topić - Fiume* iz Rijeke. Ostala dokumentacija su zapisnici sjednica ravnateljskog vijeća od 1926. do 1931., te razna računovodstvena dokumentacija. Ukupno jedna kutija gradiva.

8. *Savez pomorskih brodovlasnika Jugoslavije*. Od ovog tvorca sačuvane su dvije arhivske kutije gradiva iz razdoblja od 1937. do 1939. godine. Sadrže razne okružnice iz razdoblja od 1937. do 1939. godine, te razne publikacije, ugovore, izvještaje i slične fragmente.

ZAKLJUČAK

Iz iznijetog je vidljivo da u Povijesnom arhivu Rijeka postoji značajna količina arhivskog gradiva bivših pomorskih poduzeća.

Nije to gradivo iz kojeg bi se mogli vidjeti počeci pomorstva na ovom području. Jer, postavlja se zapravo pitanje, gdje su ti počeci?

Postojeće gradivo odnosi se na razdoblje od konca prošlog do sredine ovog stoljeća, a njena glavnina na razdoblje između dvaju svjetskih ratova, kada je Rijeka bila u sastavu Kraljevine Italije, a Sušak glavna trgovačka luka tadašnje Jugoslavije.

Ni za jedan fond gradivo nije cjelovito sačuvano, ali se temeljitim pregledom iz ovog gradiva može dobiti slika o snažnoj pomorskoj djelatnosti na ovom području od kraja 19. do sredine 20. stoljeća.

SUMMARY

ARCHIVAL DOCUMENTS OF THE FORMER MARITIME COMPANIES IN
THE HISTORICAL ARCHIVE IN RIJEKA

The documents of maritime companies arrived in the Archive in two times. The material refers mainly to the activity of maritime companies between the two world wars. The first lot comprises the material belonging to companies which had their seat in Rijeka: *Adria - Rijeka*, *Tirrenia - Rijeka branch office*, *Adriatica - Rijeka agency*, *Fiumana - Rijeka*, *Lloyd Triestino - Rijeka office*, *Italia - Rijeka office*. The second lot came into the Archive in 1968. It consisted of documents belonging to the General management of the commercial navy in Rijeka, and to the following maritime companies: *Prekomorska plovdba Sušak*, *Jugoslavenska plovdba Sušak*, *Atlantska plovdba Sušak*, *Jadranska plovdba Sušak*, *Jadran d.d. Sušak*, *Slobodna plovdba Topić d.d. Sušak*, and *Savez pomorskih brodovlasnika Jugoslavije (Association of maritime shipowners of Yugoslavia)*.

The archival material is incomplete, but it nevertheless represents an important source for the study of maritime affairs of this area in the period between the two world wars.

RIASSUNTO

IL MATERIALE D'ARCHIVIO DELLE DITTE MARITTIME
NELL'ARCHIVIO STORICO DI RIJEKA

Il materiale d'archivio delle ditte marittime è giunto in Archivio mediante prelievo in due riprese. Esso si riferisce in genere all'attività delle ditte marittime, svolta fra le due guerre. Il primo prelievo comprende le imprese le quali svolgevano la propria attività a Rijeka. Esse sono: *Adria - Rijeka*, *Tirrenia - succursale Rijeka*, *Adriatica - agenzia Rijeka*, *Fiumana Rijeka*, *Lloyd Triestino - rappresentanza Rijeka* e *Italia - rappresentanza Rijeka*. Il secondo prelievo avvenuto nel 1968 riguarda l'archivio della Direzione Generale della Marina Mercantile di Rijeka e delle ditte marittime: *La Navigazione Oltremarina Sušak*, *La Navigazione Jugoslava Sušak*, *La Navigazione Atlantica Sušak*, *La Navigazione Adriatica Sušak*, *Jadran Sušak*, *La Libera Navigazione Topić d.d. Sušak* e *l'Alleanza degli Armatori marittimi della Jugoslavia*.

Il materiale, pur essendo incompleto, rappresenta comunque una fonte importante per lo studio della marineria dell'area quarnerina nel periodo fra le due guerre mondiali.